

I | n 34098
3-128 |

A blank, light brown cardboard template with horizontal ruling lines and a central vertical line, likely for a book cover or endpaper. The bottom edge is curved, and a white strip is visible along the left side.

1,501.

8(c)Y "16" (092)

Φ1 I
3-1281

2215

96

БІБЛІОТЕКА	
Товариства	"Просвіта"
2215	22590.
Число	
Знак	Д. 1.

Забутий український віршопісець ХУТІ вівута

Написав **Др. І. Франко.**

I.

В р. 1612 вийшла в Євю маленька книжечка пз. „Діонтра Яльво Зерцало, й виражєє животà люд'ського на томъ свѣтѣ“, перекладена, як твердить Каратаєв (Описаніє славяно-руськихъ книгъ, I, 321), з грецької і латинської мови єродияконом Віталієм. Книжочка, видно, вийшла в пору і потрапила до смаку публіки, коли в тім самім віці видержала ще кілька видань. І так друге виданє вийшло в Євю і Вільні в 1642 році, третє в Кутейні 1661. Всі ті виданя, як твердить Каратаєв, мали формат 12-ки. Я. Головацкий у своїм „Дополненію къ Очерку славяно-русской бібліографіи Ундольскаго“ стор. 22 наводить якесь виданє з 1640 року, якого екземпляр був у него, та з звичайною у него прецізисєю подає рік виданя 1640, а зараз же додає, що книга не має титулової карти. Формат книги — 4-ка. Каратаєв, видно, не високо цїнив бібліографічну докладність Головацкого, коли в своїм „Описаніи“ не вважав потрібним навіть згадати про се виданє, хоча повинен був се зробити вже хоч би з уваги на те, що Головацкий виразно зазначив, що має сю книгу в своїх руках. Може бути зрештою, що Каратаєв зробив се для того, що мав під руками повне виданє Діонтри в 4-ку, пізнійше від 1652 р. (до якого дотягнено його „Описаніє“). Таке виданє в 4-ку мав і я під рукою, визичивши його від львівського антикварія Ігтя в 1895 р. і зробив був його бібліографічний опис, та на жаль, перша картка сего опису десь загубила ся і я можу подати з него

тільки повний титул сего видання, що був на першій пагінованій стороні (перед нею на кількох непагінованих сторонах був загальний титул книги і передмова, здасть ся, Йоїля Трудевича, та сама, що є й у виданю 1651 р., а також „Каталіогъ или оуказаніє главамъ перкон Діоптры, вже єсть въ презрѣннїи свѣты мира“. Титул Діоптри в сьому виданю ось який: „Діоптра сирѣчь зеркало или изъображеніє извѣстное живота члѣкаго в мирѣ. Въ многихъ ѣтъхъ вѣстивныхъ писаній и ѿческихъ догматъ составленнаѣ, з грѣцкого на Словенскій языкъ вѣчныѣ памяти годнымъ ѿцемъ Виталіємъ Ігсменомъ в Дскнѣ предложена и написана“. Сей титул дає нам дві, хоч невеличкі відомости про автора книги, о. Віталія: в 1612 році він був ще єромонахом, а в часі публікації сего видання був уже покійником і вмер ігуменом дубенського монастиря.

Діоптра о. Віталія цікава для нас не з одного погляду. Одно те, що її грецький оригінал доси незвісний. У візантійській літературі було кілька книжок під таким титулом, та одинока друкована (тільки в латинським перекладі) Діоптра Филипа Солітарія (ум. коло 1118) очевидно не є та сама, що Віталієва, бо Филипова Діоптра є діяльбоґ, а Віталієва має форму „поученій“.

Зрештою Филипова Діоптра бута також перекладена на церковно-словянську мову, і то далеко давніше від часу, коли жив о. Віталій. Архімандрит Леонїд в своїм описі рукописів ґр. Уварова подає про неї, мабуть ідучи до дослідями Горєкого і Невоструєва, що вона була написана по грецьки в 1095 році Филипом пустинником для смоленського черця Каленика (значить, для Русина?) і що найдавніший рукопис церковно-словянського перекладу, що є в бібліотеці Чудового монастиря в Москві, походить із р. 1306 (див. Архимандритъ Леонидъ, Систематическое описаніє славяно-россійскихъ рукописей собранія графа А. С. Уварова, Москва 1894, ч. IV, стор. 102). Сей учений на иньшій місці підносить виразно, що Филипова Діоптра — зовсім иньший твір від Віталієвої (Арх. Леонидъ, ор. cit. ч. I, 523). Про Филипову Діоптру дивись надто Калайдовичъ, Іоаннъ экзархъ Болгарскій, 95. Церковно-словянський переклад сеї Діоптри не був друкований, та про те був вельми популярний особливо в північній Росії; про се свідчить багато рукописів сего твору, які доховали ся до нашого часу. І так в Синодальній бібліотеці в Петербурзі є два списки, мабуть із XVI віку (Горскій и Невоструевъ, Опи-

саніе рукописей Синодальной бібліотеки, ч. 170 и 171); в бібліотеці Архангельської дух. семінарії два списки з XVI—XVII в. (А. Е. Викторовъ, Описи рукописныхъ собраній въ книгохранилищахъ сѣверной Россіи, С. Петербургъ, 1890, стор. 20); в бібліотеці Сійського монастиря є два списки з XVI в. (А. Е. Викторовъ, *op. cit.* 78); в бібліотеці Олександро-Свирського монастиря один список з XVI в. (тамже, 181); в бібліотеці Нілової столбеньської пустині один список з кінця XVII в. (тамже, 204); в бібліотеці Флорищевої пустині один список з XVI в. (тамже, 234); в збірці рукописів Ундольського два списки з XVII в. (див. Славяно-русскія рукописи В. М. Ундольського, Москва 1870, стор. 175). Та найбагатша збірка рукописів Филипової Діонтри є між рукописами гр. Уварова. Бачимо там один із найстарших списків, що має дату 1426 р., ще один список з кінця XV в., два списки з XVI в., три з XVII і один з XVIII в. (Арх. Леонидъ, *op. cit.* I, 523—525 і IV 102). Ця книга має побічний титул: „Плачеве и рыданія инока грѣшна и странна, имже спираше ся къ души своей“; надто у всіх списках є передмова візантійського писателя Михайла Пселла і „Стиси Константина нѣкоего Ивеста о книзѣ глаголемѣй Діонтра“. Нічого сего в Віталієвій Діонтрі нема.

Зрештою й Віталієва Діонтра крім кількох видань була нераз переписувана. Відпис з друкованого екземпляра є в бібліотеці Петрозаводського архиєрейського дому (А. Е. Викторовъ, *op. cit.* 303); два відписи, зроблені з видання 1642 р., є в бібліотеці Уварова (Арх. Леонидъ, *op. cit.* I, 519).

Певна річ, змістом і напрямом обі ті книги багато де в чому подібні, хоча Филипова Діонтра, здасть ся, призначена виключно для монахів, отже має й зміст тісніший, виключно аскетичний; натомісць Віталієва Діонтра, особливо в другій часті, обіймає ширший обсяг людського життя, обертає ся не тільки до монахів, а й до сьвітських людей. Менше важною мусимо вважати ріжницю літературної форми обох творів: Филипова Діонтра, як подає Крумбахер (*Byzantinische Literaturgeschichte*, 1 Ausg. 356), була написана віршами, коли тимчасом Віталієва написана прозою і має тільки віршовані вставки. Та не треба забувати, що й Филипові вірші у нас були перекладені на церковно-словянську прозу.

За те Віталієві вірші цікавіші для нас і на них я хотів би звернути увагу істориків нашої літератури. Певна річ, вони не виявляють у їх авторі поетичного таланту ані оригінальності,

не підіймають ся ніде понад рівень шабльонової аскетичної моралізації, та про те не слід совсім забувати про них як про одну з найдавніших (перед 1612 роком!) проб українського віршованя, а надто як пробу висказуваня в короткій віршовій формі певних моральних правил, житєвих обсервацій або ушімнень, як пробу іномів, того, що Німці називають Spruchdichtung. В польській літературі XVI і початку XVII віку деякі найвиднійші поети, як Рей, Ян Кохановський, Семп Шаржинський і иньші, любували ся в таких складанях і не диво, коли ми в віршах о. Віталія подибуємо деякі відгомони тих польських „Fraszek“. Не здивує нас і те, коли в тих моральних віршах о. Віталія знайдемо також відгомони нашої народньої мудрости; наші писателі XVI—XVII віку стояли ще так близько народа, що народні приповідки в писаннях Вишенського, Копистенського, Потія і иньших трапляють ся досить часто.

Подаючи тут вибірку віршів о. Віталія зазначую з гори, що даю їх не в такім порядку, як вони стоять розсипані в текстї Діоптри, а в такім, як вони по моїй думцї складають ся льотічно, коли розглядати їх окремо від прозового тексту. Що до самої Діоптри зазначу ще, що вона ділить ся на три часті, з котрих кожда має 40 глав. Часть перша має титул: „О презрѣнїи мира“, часть друга „О нравѣхъ мира“, а третя „Яко подобаетъ презрѣвшимъ суету мира сего достойно работати Іс. Христу“. Цитуючи дальше вірші я означую часть римською, а главу арабською цифрою. Завважимо ще, що третя часть майже не має віршованих вставок.

II.

Основою чесного житя в дуї Діоптри є надія на Бога:

Хощеши ли имѣти крѣпко чаяніе,
На Господа возлагай все упованіе:
Той бо есть вѣрный, своихъ другъ не забываетъ,
Ихже яко зѣницу ока соблюдаетъ (II, 5).

Цікавий тут зворот „соблюдати яко зѣницу ока“, що зберіг ся доси в великоруській приповідцї „беречь какъ зеницу ока“. Чи він походить із уст народа, чи взятий із яких церковних писань, не беру ся рішати. В сьвятім Письмі його, здаєть ся, в тій формі нема. Ту саму думку висказує автор більше прозаїчно:

Тѣбѣ же довлѣетъ къ Богу приступити
И всю надежду свою на немъ возложить (II, 13).

Вся людська діяльність повинна мати основу і мету свою в Бозі:

Донлеже, пришелче, въ семь поживеше тѣлѣ,
Да будетъ вина, конецъ Богъ во всякомъ дѣлѣ (II, 29).

Як звісно, ся думка була предметом завзятих спорів між католиками і престоантантами. Лютер і його прихильники відкидали оправданє через добрі діла а стояли на тім, що сама „правдива віра“ вистарчає до спасеня, а відси протестантські містики, як ось Яков Беме і пізнійші Гернгутери, вивели думку, що правдива віра, правдива близькість до Бога освячує всякі діла людські, отже й такі, що иньшим аскетам видавали ся грішними („weltliche Freude in Gott“). Та о. Віталій в сьому питаню стоїть на основі православної віри, що, як звісно, для таких сьвітських вибриків робить далеко менше концесій, ніж католицизм, не говорячи вже про протестантизм. Він в кількох віршах ясно зазначає, що жите чоловіка, а головно жите православного монаха, отже й усе його діланє, вважає не чим, як тільки ненастанною службою Богу.

Аще хошешъ во славѣ безконечной жити,
Потщи ся Ісусъ Христу угодно служити (II, 6).

В душі євангельської притчі про доброго пастуха він мовить далі:

Христу работай, иже своя овца знаетъ,
На паствахъ пасый своей славы упитаешь (II, 7).

З того погляду праведне жите являєть ся втекою з пустині до обіцяного, щасливого краю:

Бѣжи, бѣжи во землю обѣтованную,
Святымъ, прежде миръ не бѣ, уготованную,
Да ся ко пристанищу прійти сподобиши,
Идеже Христось, его благъ ся насладиши (II, 8).

І знов в душі євангельських слів автор малює жите праведного чоловіка як ношенє ярма Христового. Кожний праведний мусить бажати сего ярма:

Аще ся хоцещи со Христомъ веселити,
Вожделѣй иго его благое носити (II, 12).

Се ярмо, по словам Христовим, легке, далеко лекше від того, яке накладає сьвіт на своїх прислужників:

О якоже лучше есть Христу работати,
 И с нимъ во обителехъ горныхъ царствовать,
 Нежели ради мирской лютой работы
 Понести гладъ и туне изливати поты.
 Ты чужими бѣдами тѣмже наслади ся
 И жестокаго ига мирскаго храни ся.
 Благое иго носи Христова любезнѣ
 Выну яко увясло¹⁾ драго безбезднѣ (II, 10).

Се ярмо не чинить чоловіка лїнивим, а противно:

Бремя Господня ига не творить лѣнлива
 О спасенїи, выну бодро и тщалива (II, 12).

Та про те треба й власного зусилля, щоби нести його, треба праці, треба зрестись вигоди і достатків.

Отвержи убо сонъ всякъ и нераденіе,
 Возлюби святыхъ путь, трудъ, нагость и бденіе (II, 9).

Не без поетичної плястики супротиставить автор праведне, аскетичне житє свѣтовому, розкішному: неподібне одно до одного, як Вавилон в значіню Апокаліпсиса св. Івана, город роскоші, розпусти і знеухту, і Сїон, город небесний.

Вавилонъ сей не пришелъ еси населяти,
 О изгнанниче, но со плачемъ поминати
 Небеснаго Сїона, в немже обитаєтъ
 Отець нашъ и во свой ты покой призываетъ (II, 15).

Від сего свѣтового знеухту, від сеї Содоми треба тікати праведному чоловікови, так як Лот тікав з біблійної Содоми.

Не прилагай ся, брате, несмысленнымъ скотомъ,
 Бѣжи клятвы вѣчнои мирской со Лотомъ!
 Ниже сердцемъ и лицемъ воспятъ обращай ся,
 И на высотъ горней в тишинѣ спасай ся (II, 27).

Пригадаю, що й Іван Вишенський у своїх посланнях любив прирівнювати монастирське житє до Сигора — тої гори, куди після біблійного оповідання схоронив ся Лот підчас пожару Содоми. І далі йде у нашого автора довгенький ряд афоризмів і унімнень, де викладаєть ся про марність, непостійність і зрадливість свѣта і його роскошів і проповідуеть ся погорда до него.

¹⁾ На маргінесї пояснено: Клейноть.

Нижє кто Христу любезный бываетъ,
Развѣ сей, иже миръ презираетъ.
Никтоже можетъ Бога любити,
Аще себе, миръ не хочетъ презрѣти (I, 1).

Автор обертаєть ся до монахів з зизивом :

По семъ, любимиче мой, познаеши,
Аще любовь свою къ Богу стяжаеши,
Бгда прежде мира ся отречеши
И въ слѣдъ Христовъ день и ночь течеши.
Тѣмже елико Бога возлюбиши,
Толико вся земленая презриши.
Не хочетъ Богъ имѣти раздвоєно
В насъ сердце наше, ниже раздѣлено,
Но цѣло всегда хочетъ съдержати.
Тѣмже не достоинъ намъ погубляти
Преблагаго сокровища толика.
Презираемъ подъ солнцемъ вся елика
Суть прелестна, духа утѣшеніе
Получимъ и житія съвершеніе (I, 1).

Свѣт обдурює чоловіка :

Многая миръ всѣмъ щедро обѣщаєть,
И обѣты своя не исполняєть (II, 1).

Найлїпше не бачити і не слухати його приман :

Не вѣждъ мира, но смѣжи своя очеса!
Бгда глаголетъ что, затвориши ушеса!
Той бо зракомъ и гласомъ своимъ прелщаєть
И скоро во дно адово отсылаєть (II, 1).

Хто не хоче зазнати горя, нехай вистерїгаєть ся свѣта :

Хотай смертныхъ бѣдъ не познати,
Тщи ся лестїй мірскихъ бѣжати (II, 3).

Свѣт фальшивий ; те що нам видаєть ся гарним, є зопо-
ване, гниле :

Коль праведно нарицаєтся сей миръ
Въ божественномъ писанїи лицемѣръ!
Іже виѣуду красоту намъ являєть,
Внутрь же уду суету съкрываєть (I, 4).

Тїлько діти можуть дати себе обдурити такими блискучками,
і автор наминає своїх читачів :

Тѣмъ не дѣти умомъ, братіє, бывайте,
И суетіємъ ся симъ не прелщайте (II, 2).

Не зри на настоящую красоту,
Но на нескончаемую нелѣпоту! (I, 5).

В світі панує не тільки марність в сфері тіла, але також озлобленє в сфері духовій:

Потщимся убо Бога бояти
И его воли святой угадати.
Ибо все въ мирѣ тщетно любленіе,
Суета и духа озлобленіе (I, 8).

Хоч і як легко було авторови з сеї теми перейти на звичайну у тогочасних моралістів тему пекельних кар і мук, та він сего не зробив, хоча прозовий текст Діонтри давав йому до того чимало нагоди. Та о. Віталій здержав ся від сего; його фантазія мабуть не любила ся в страшних картинах неколкої муки і він тільки раз натякає на неї зовсім загально, протиставляючи короткі житеві радощі вічним мукам за гробом:

Прекратко есть веселящее,
Но (увы!) вѣчно мучающее (II, 5).

Він волить пригадувати своїм читачам ті обовязки — праці, поздержливости і пильности, які накладає на них правдне житє:

Любимиче, къ Богу обрати ся,
Оставивши суетства, потруди ся
Ѣму токмо усердно угадати
И прилѣжно въ виноградѣ дѣлати,
Отвращая отъ вѣстей ушеса
И отъ суетъ мирскихъ своя очеса (I, 7).

І він кінчить другу часть Діонтри віршом, де образ Христа, що всіх закликає до себе, всім відчиняє райські ворота, не позбавлений поетичного тепла:

Попеже ты любовне Христось призываетъ
И райская усердно врата отверзаетъ,
Оставльше противныя вся помышленія,
Благи твори пути и своя мышленія.
Не пристращай ся сѣни благъ живота сего,
Но вся купно презирай, елика суть его.
За сіе небесныхъ благъ да ся не лишиши,
Ихже во грядущую жизнь ся насладиши.
Якъ на пути, въ нынѣшнемъ пребывай животѣ,
Да со Христомъ будеши въ вѣчной красотѣ.
Ѣмуже подобаетъ честь, вѣчная слава
Со Отцемъ же и Духомъ святымъ и держава (II, 40).

III.

Та крім сих віршів, що їх головню можна приложити до монахів і аскетів, є у о. Віталія ще ряд іномів ширшого, загально-людського змісту, хоч і ті, розумієть ся, мають релігійну закраску. Вічні теми морального порядку — відносини до рівних собі, до виших і до низших, до ворогів і приятелів, до злих і добрих, до людських провин, до життя і смерти знаходять вираз і в тих іномах. Певна річ, о. Віталій не вмів своїм думкам дати закінченої, кришталювої форми, яку вони мають у ліпших народніх приповідках або в творах чільних писателів, та про те він висловляє погляди здорові а іноді такі, яких ми й не ждали би в устах скромного монаха. Зазначу тут ще раз, я не маю спромоги сконстатувати, на скільки Віталієві вірші оригінальні, а на скільки їх треба вважати позиченими чи може навіть перекладеними — і з відки. Та міні здаєть ся, що дещо свогого, оригінального, українського о. Віталій таки в них вложив і що ми маємо деяке право вважати їх його духовим добром і виказані в них погляди вважати його поглядами. Особливо в тих віршах, що своїм змістом виходять поза рамки монастирського „назиданія“, ми частенько чуємо хоч далекий відгомін тих суспільних та політичних порядків, серед яких жив автор, тої боротьби українсько-руського народу за свою віру і національність, яка вела ся тоді. І так о. Віталій кілька разів показує пальцем на одну з фатальних хиб польської і української вдачі — охоту до старшинування, до проводу, а нехить до послуху, до підпорядкованя своєї волі інтересам загалу. Автор пригадує таким людям одвічальність, яку вони беруть на себе стаючи на чільнім місці:

Веліє буйство старфйшинства желати,
На немже слово о душахъ воздати (І, 13).

І він напоминає читача:

Тѣмже отъ суетъ ся въздержи
И отъ сердца отвержи
Чести похотеніе,
Возлюби смиреніе (І, 13).

Сьвітові почести кінчать ся в найліпшій разі в хвилі смерти чоловіка, а що по них лишаєть ся?

Єгдаже смерть приходитъ
И отъ мира изводитъ,

Зри, яко суть всѣ чести,
 Увы, мировы мести,
 Яже здѣ исчезають,
 Ползы не оставляють
 И пакость налагають (І, 13).

Інтересна глава 17 першої часті: „О суетіні благородія праотческаго, т. е. шляхетства“, в котрій між иньшим читаємо: „Аще хочещи видѣти печати (на марі. гербы) своя, отверзи гробища. Что ползуютъ великія написы? доколѣ оружія и презыщная и ветхая? Ибо аще и вся куты дому твоего исполнены будутъ твоихъ древнихъ печатій, обаче едина есть добродѣтель — истинное благородство. Благоволю, да будетъ ти отецъ Терситей, иже человекъ бѣ худороденъ, токмо ты буди Ахилей благороденъ, нежели да будещи ты Терситей, а отецъ твой бѣ Ахилей“. Певна річ, в головній основі ті слова — перекладені; византийський ритор хтів тут блиснути своїм знанєм Гомерових героїв (при нагоді: чи не у-перве тут у нашій літературі названо знамениті персонажі Іліяди?), та все таки в словах про шляхетські герби і шляхетську гордість є живе чутє, а може й деяке ретушованє грецького оригіналу рукою чоловіка, що знав з близька ті характерні польські прикмети. В Нагу-свичах я чув від селян оповіданє, що його можна вважати переробкою отсего упізнєня на мову більше близьких і зрозумілих народови понять. Був раз один свинопас і мав сина. Сей якимось способом дістав ся до шкіл, учив ся дуже добре і вийшов на біскупа. Коли раз у гостині пани почали сьміяти ся з него, що він — син свинопаса, він відповів: „То не встид, що з свинопаса біскуп, але то був би встид, як би був з біскупа свинопас“.

Або чи не натякає на гіпокрізію польського правління отсей не зовсім зрештою ясний двостих:

Начала мирєка тщєты покрывають,
 Яже кончини по семъ отверзають (І, 5).

Зрештою треба сказати, що о. Віталій у своїх віршах далекий від усякої полемічної тенденції, висказує свої думки в найзагальнійшій формі і ми можемо тільки в доборі їх, тільки в тім, що він уважав потрібним подати своїму читачеві в досаднійшій, віршованій формі, догадувати ся його сїмпатий або антипатий. Такі догадки завсїгди хиткі і непевні, а тут вони ще тим менше варті, що ми не маємо ніякісіньких відомостей про авторове житє ані не знаємо жерел, з яких він черпав пишучи.

свою книжку. Для того ми, не вдаючи ся в дальші догади, підемо далі констатуючи тільки факти і явища, на які відкликаєть ся автор у своїх віршах.

Як монаха його дивує охота сьвітських людей — тратити своє житє на послугах у панів, у таких же людей:

Велія бо тщета жизнь погубляти
И человекѣмъ смертнымъ угождати.
Тѣмъ поминай святыхъ званія,
А оставъ вся здешняя желанія,
Любовь мирскую нивочтѣже вмѣни
И жизнь сію на лучшую измѣни (I, 4).

Та найбільше обурює його гордість панів, тих „кумирів істуканних“, що в безсоромній нищі робили себе рівними богам. В 3 главі першої часті, що має заголовок „Будите подобницы Ісусе Христови яко чада возлюбленная“ вняснено, що значить бути подібним Богу в євангельськїм дусі, та після сего о. Віталій різко підносить голос против тих, що розуміють ті слова в иньшїм, диявольськїм дусі:

О велія излишества и срама!
Что прочее реку? Народъ безъ брама (!?)
Или кумиръ въ мирѣ истуканный,
Наче червь земленный окаянный,
Тольма тщится на земли възносити
И Спасу не хочется уподобити! (I, 3).

Різко осуджує наш мораліст також лихварство і хабарництво:

Лихоимца нищїи всегда проклинають,
И смерти его свои ближнїи желаютъ.
Аще впадетъ въ нѣкое васнѣ прегрѣшеніе,
Сей злославенъ прїемлетъ отъ всѣхъ хуленіе.
Щедраго же всѣ купно блага нарицають
И отъ клеветующихъ золь его защищаютъ.
Многа отъ всѣхъ прїемлетъ сей похваленія,
Научивый ся нищимъ благодѣянїя.
Сего лѣтъ есть на земли всегда ублажати
Нищихъ любяща отъ благъ своихъ ущедряти (II, 37).

І він ще раз обертаєть ся до читача з упімненем:

Отвержи убо, брате, лихоиманіе
И за вѣчное буди щедрѣ воздаяніе! (II, 37).

Перша умова щасливого житя — чистота.

Хотяй узрѣти Бога ясно,
Сохрани чистоту опасно! (II, 38).

Хто живе нечесно, хто заплямлений поганими поступками,
той не може й иньших навчати, бо всі згордують його наукою:

Ихже житіє презирається,
Тѣхъ ученіє попирається (I, 13).

Глибока і гуманна думка, що знайшла собі вираз і в нашій народній приповідці:

Як піп людей картає
А сам не так поступає.

Або й отся приказка чи не доторкаєть ся одної з найгірших, характерних хиб нашої народньої вдачі:

Выну многая начинаеши,
Никогдаже совершаеши (III, 33).

Пригадайте, якими яркими колірами, з якою тонкою іронією змальована була нераз ся наша хиба в новій українській літературі! Інтересна є й отся приказка:

Яже премудръ творить въ начинаніи,
Безуменъ сія творить въ скончаніи.
Премудраго есть предѣ размышляти,
Буя же „не надѣяся“ глаголати (I, 8).

Інтересна вона тим, що єї останній вірш майже дословно передає звисний афоризм Яна Кохановського:

„Niespodziewalem się tego“ —
Słowo jest człeka głupiego.

Може пошукавши удалось би віднайти й більше подібних ремінісценцій у нашого автора, та я лишаю сю справу на боці, щоби подати ще решту іномів.

Тема відносин чоловіка до ворогів порушена у о. Віталія кілька разів і з ріжних боків, хоча в такій загальній формі, що ми не можемо знати, чи є тут відгомін якихсь його власних сумних досвідів, чи того положення, серед якого була тодішня православна Русь, чи може по просту передача загально-людських думок на сю тему.

Житіє есть не удобъ зѣло
Посредѣ лукавыхъ цѣло (II, 27) —

зітхає він, та супроти переслідування ворогів він бачить одну раду — терпіне і покору.

Слико, брате, будеши смиреннїйшій,
Толико будеши Богу прїятнїйшій (II, 35).

Чим більше тебе мучать вороги, тим терпливїйше переноси ті муки:

Аще врагъ успѣваетъ въ твоємъ гоненїи,
И ты успѣвай, брате, въ своємъ терпенїи (II, 22).

Зневіра в те, щоб можна було якось побороти того ворога, доходить у о. Віталїя до того, що він, як правдивий християнський аскет, бачить у переслідуваннях якесь добро, що його треба любити:

Хощеши ли, о брате, спасенїя,
Бѣжи мира и люби гоненїя (II, 22).

Та про те о. Віталїй, хоч християнин і монах, супроти ворогів не кермуєть ся надмірним сентименталїзмом.

Брате, словесемъ врага не вѣруй свого,
Дондеже преїдетъ скорый бѣгъ житїя твого! (II, 4).

Ворогом не треба гордувати, бо він хитрий і готов занївечити чоловіка тоді, коли сей не надїєть ся:

Ащеже кто своего врага презираетъ,
Удобъ отъ него лестю убієнъ бываетъ (II, 26).

З лихим чоловіком не дружи ніколи, але з добрими слід дружити:

Другъ чловѣкомъ злонравнымъ нѣкогдаже бывай,
Но со други в житїи благими пребывай,
Отъ нихже ползу многу можеши прїяти
И въ небесномъ отчествѣ вѣчне ликовати (II, 28).

По його прїятелях найлекше пізнати чоловіка:

Таковъ чловѣкъ отъ многихъ быти ся вмѣняетъ,
Каковъ естъ сей, емуже онъ другъ ся ставаєтъ.
Аще хощеши, брате, чловѣка познати,
Совѣтую ти его дружеству внимати.
Всяко бо животное навѣче любити
Себѣ подобное, с нимъ хощетъ ся дружити (II, 27).

Так само, як тему некольних мук, трактує о. Віталїй дуже побіжно в своїх іномах тему покути за гріхи. Раз тільки

він торкає її і то способом, котрий певно характеризує його добродушну, м'яку вдачу. Для сего він користується свангельською притчею про блудного сина, тай то підносить у ній головню один момент — невичерпану батьківську любов:

Теци, о блудный сыну, ко отцу своему,
 Радуетъ бо ся зѣло тебѣ пришедшему.
 У отца истинное есть наслаждение
 И всѣхъ совершенное благъ утѣшеніе (II, 26).

Смерть для о. Віталія не страшна. Противно, думка про неї, се для чесного чоловіка найкращий компанс у житю:

Удобъ всяческая презираетъ,
 Иже вся дни сіе поминаетъ,
 Яко скорѣ имать умрѣти
 И вся оставше въ земли истлѣти (II, 30).

Щасливий той, хто дожидаючи смерти кожного дня заповнює своє житє добрими ділами:

Блаженъ, иже ся выну в смерти поучаетъ
 И тоя в мирѣ всюду по вся часы чаеъ.
 Утро помышляется въ вечеръ не жити,
 И паки в вечеръ, ктому утрее не быти.
 Блаженъ, иже на суетное не упова,
 Но на исходъ благая дѣла уготова.
 Сего злополученіе никоеже срящетъ,
 Гда смерть свирѣпая готова обрящетъ.
 Блаженъ, иже ся таковъ быти понуждаеъ,
 Яков ся во смертный часъ обрѣсти желаеъ.
 Сей получитъ за труды и воздыханіе
 Вѣчнаго покоища мздовоздаяніе (II, 30).

І ще раз вертає о. Віталій до сеї самої теми:

Хотай Христу животъ свой угоднѣ кончати,
 Безвѣстную смерть еси долженъ поминати.
 Сія же травостѣцу [sic!] ся уподобляетъ,
 Понеже безвременнѣ всѣхъ насъ посякаеъ.
 Не извѣстуетъ смерть о себѣ и не трубитъ,
 Гда въ житію семъ насъ преходящихъ губить (II, 32).

Цікаво, що сей остатній двостих в коротшій і кращій формі живе доси в устах нашого народа як приповідка:

Смерть не трубить,
 Коли губить.

А двостих, де порівняно смерть з косарем, являєть ся мов недотепний засновок прекрасної вірші Шевченкової:

По над полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори,
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде і т. д.

Отсе, здаєть ся, і всі вірші в Віталіївій Діонтрі¹⁾. Як бачите, хоч не поет, він все таки зумів, навіть на чужій канві,

¹⁾ При сій нагоді наведу ще тут із прозового тексту деякі написані мною місця, цікаві для фольклориста — а може й ще для кого. І так в II, 32 знаходимо афоризм, цікавий і річево і языково: „Вящее есть благо общее паче особичнаго“ (стор. 116). В III, 8 знаходимо афоризм: „Отъ яду бываетъ еирнака (дріаква)“, де в значіню „лік“ покладено обік себе два чужі слова: грецьке *φάρμακον* і латинське середньовічне *theriacum*, перекалічене в Польщі на *drujakwa*, *drujakiew*. В II, 17 стрічаємо цікаву повірку, взяту десь із якогось Фізіольога або Люцидарія: „Ластовица в начатцѣ лѣта поетъ и воскорѣ слѣпа бываетъ“ (ст. 93). В III, 12 згадуєть ся про поединки і називаєть ся місце, де відбуваєть ся поединок — тризнище. „Обычай есть судиямъ оружія восходящимъ на единственное тризнище соравняти. Аще два во всемъ равныи входятъ на тризнище, сей побѣдитъ, иже имать съ собою помощника судію“. В ч. III, 25 читаємо: „Черви, отъ нихъ же висонъ бываетъ, въ началѣ суть явственная зерна аки синанная (горчична), и сія жены носятъ въ плащеници завязанная у сосцовъ (у перси); си же егда ся согрѣютъ, бывають по семъ червы синеви“. Відки взята ся повірка про шовковиці?

В III, 26 читаємо: „Вода текушая ржадаетъ добрыи рыбы, вода же стоящая и празная и мѣсць глубокихъ ничтоже ржадаетъ развѣ жабы, змій и рыбы вкушенію неприятыми и нездравыми“. Повірка про те, що деякі риби мають у собі труту, була широко розповсюжена в середніх віках і лишила свій слід у французькім слові *poisson*, що значить і риба і отрута.

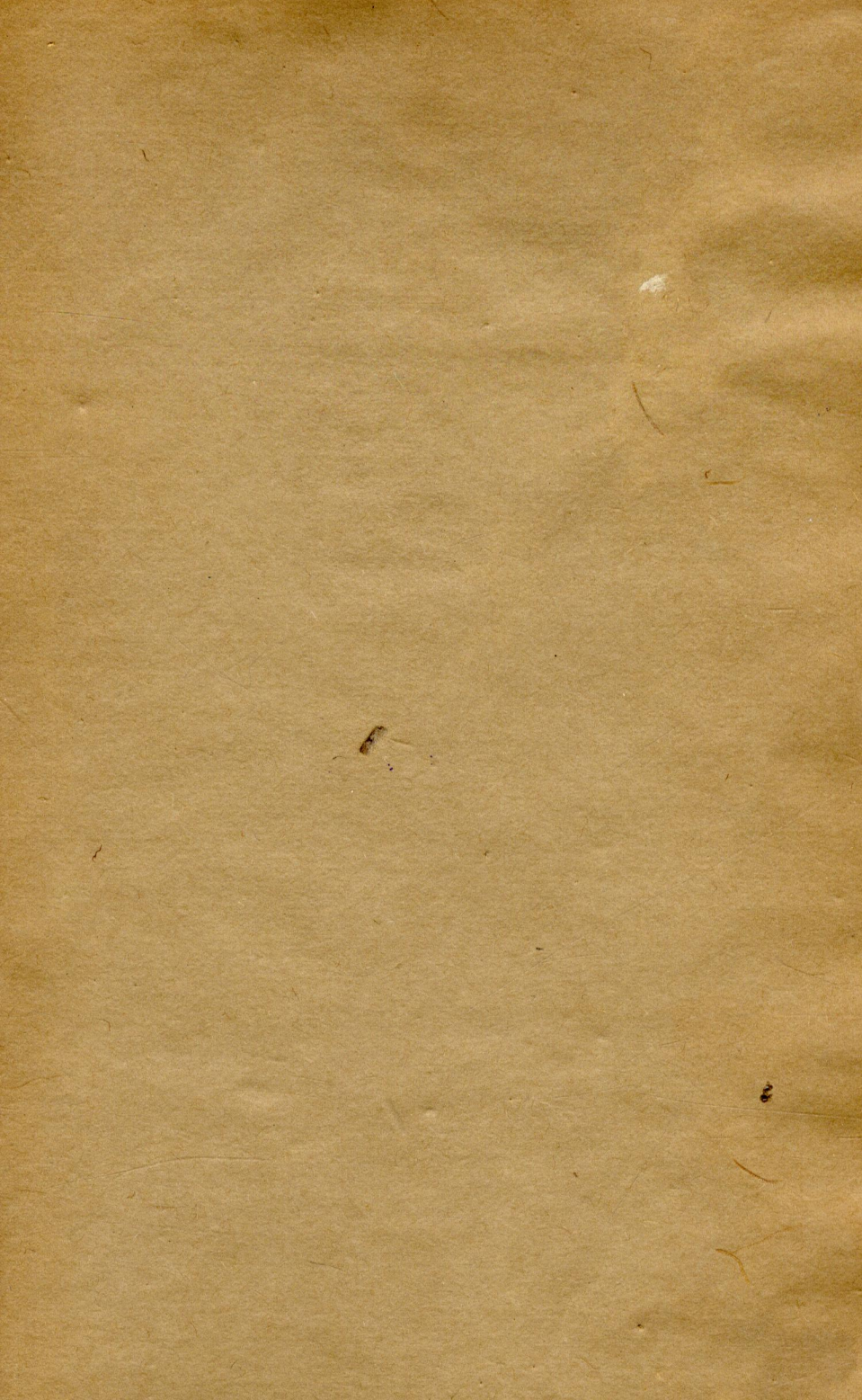
В III, 28: „Кравы, яже вязяху [зам. везяху] кіотъ божій вопряжены, не совращающе ся ни на десно ни на шуе, идяху путемъ Веосамускимъ; аще и телята затворенная мычаху во слѣдъ ихъ, обаче они начатый путь совершаху“. Оповіданє взяте десь із Талмуда.

Закінчимо ще одною прозовою приповідкою, хоч і висказаною в страшенно варварській формі: „Мало ползуетъ кадиломъ каменіе ударяти, аще прежде даже не искуситъ огня, не приложими возгнѣщенія на возгорѣніе“. Кадило тут очевидно значить кресало — і не походить від нашого „кадити“, а від латинського *candelium*.

проявити доволі виразний образ свого внутрішнього „я“ і свого часу. Перебравши ті незугарні вірші ми віднайшли в їх основі живу, симпатичну людину і думаємо, що не поступимо надто претенсiонально рекламуючи для їх автора хоч скромне місце в історії нашої літератури XVII віку.

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 34 098

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

V 34.098

$\phi \frac{I}{3-128}$